

Kari Ruotsalainen, TT
yksikönjohtaja, Diakonia-ammattikorkeakoulu, Oulun yksikkö
puh. 0405490698
email: kari.ruotsalainen@diak.fi

Esitelmä Snellman -viikon seminaarissa

6.1.2006

Perheen kysymykset nykypäivänä

Jokainen, joka on elänyt vähintäänkin muutamia vuosikymmeniä, on varmasti todennut sen, kuinka vahvasti ihminen hahmottaa mennyttä ja tulevaa sen hetkisestä tilanteesta käsin. Toimiessani kirkon perheneuvojana totesin, että 2-3 edellistä päivää leimaavat sitä kuinka ihminen hahmottaa perhesuhteidensa toimivuutta. Jos nuo päivät oli riideltä, keskustelu alkoi usein: ”Meidän elämämme on ainaista riitelyä.”. Jos taas edelliset 2-3 päivää olivat olleet hyviä, koko yhteiselämä tuntui olevan melko mukavaa ja olevan menossa parempaan suuntaan.

Yhteiskunnassamme käytyä keskustelua perheestä on sävyttänyt samanlainen ”minusta tuntuu” -argumentointi. Sen hetkiset virtaukset ja oma orientaatio ovat vaikuttaneet siihen, miten perheen tilanne ja erityisesti tulevaisuus on nähty. Se on myös vaikuttanut siihen, kuinka senhetkisiä trendejä ja tilastoja on tulkittu. Meillä on muistissa 1970-luvulla käyty keskustelu siitä, kuinka perheen taru on lopussa ja aivan uudenlaiset yhteiselämän muodot saavat valtaa. Avioerojen määrän kasvu kirvoitti 1980-luvulla sinänsä aivan aiheellista huolta siitä, kuinka lopulta perheen käy.

Näihin voisi vastata lainaamalla Helsingin sanomissa 2003 julkaistua artikkelia, jonka otsikosta luemme lauseet: ”Avioerojen määrä jatkaa laskuaan” tai ”Häitä vietettiin viime vuonna enemmän kuin aikoihin” (HS 17.6.2003). Artikkelissa kerrotaan, että avioerojen määrä oli jatkanut hienoista laskuaan sekä, että avioliittoja oli solmittu enemmän kuin pitkiin aikoihin. En lähde tässä esitelmässä käymään debattia, kumpi näkökulma kuvaa paremmin todellisuutta. Totean vain, että useimmat yhteiskunnalliset ilmiöt näyttävät enemmänkin aaltoliikkeeltä kuin vääjäämättömästi tiettyyn suuntaan etenevältä kehitykseltä.

Kuitenkin, vaikka ajattelisimme, että perhe on luonnollinen, halki aikojen säilyvä instituutio, on ilmeistä, että perheen merkitys ja ihmisten subjektiivinen kokemus siitä muuttuu jatkuvasti. Myös yhteiselämän positio suhteessa vallitseviin tapoihin ja lainsäädäntöön muuttuu jatkuvasti. Tämä on nähtävissä mm. siinä, että avoliitto yhteiselämän muotona on ottanut sijaa avioliitolta. Tämä tilanne

on vaatinut yhteiskunnan sopeutumista, jotta paremmin huomioidaan niiden asema, jotka eivät ole valinneet avioliittoa yhteiselämän muodoksi.

Perhekäsitteen psykologisoituminen

Perhe-elämän henkilökohtainen merkitys on ollut suuressa muutoksessa viime vuosikymmeninä. Yhtenäiskulttuurin muutoksen suunta yhä enemmän yksilön kokemusta ja itsensä toteuttamisen mahdollisuuksia korostavaksi on luonnollisesti vaikuttanut niihin odotuksiin, joita perhe-elämälle asetetaan. Yhteiskunnallisen muutoksen ja tasa-arvoistumisen seurauksena perheitä koossapitävät ulkoiset tekijät ovat menettäneet merkitystään. Perheen ihmissuhteiden emotionaaliselta tyydyttävyydeltä vaaditaan entistä enemmän.

Kirkon perhestrategian muutos kuvastaa hyvin yhtenäiskulttuurin ja sosiaalisen kontrollin höllentymisen asettamia vaatimuksia perinteisille instituutioille. Perinteisen ja säilyttämään pyrkivän instituution on ollut reagoitava vallitsevien käsitysten muutoksiin. Kautta vuosisatojen kirkko katsoi tehtäväkseen olla moraalis-juridinen perheihanteen ylläpitäjä. Auktoriteettiinsa vedoten se pyrki opastamaan ihmisiä oikeaksi katsomalleen tielle. Avioerojen määrän noustua kolminkertaiseksi verrattuna sotia edeltävään tilanteeseen se on muuntautunut 1940-luvun puolivälistä alkaen ihmissuhteiden terapeutin rooliin. Tämä on nähtävissä perheneuvonta- ja perhetyön kehityksessä. Kirkon kiinnostumisessa parisuhteen hoitamiseen voidaan nähdä sen roolin muuttuminen perhe-elämän kontrolloijasta sen sisäisen eheyden vaalijaksi. Se on alkanut korostaa muun yhteiskunnan myötä perheen sisäisten suhteiden merkitystä.

Tänä päivänä on enää vaikea perustella perhe-elämän merkitystä snelmannilaisittain sen siveellisestä yhteiskunnallisesta ja kasvattavasta tehtävästä käsin. Nykyihminen ei kysy, mitä perhe tarjoaa ihmisen kasvulle hyväksi yhteiskunnan jäseneksi. Hän kysyy, mitä se tarjoaa hänelle subjektiivisesti ja emotionaalisesti. Tänä päivänä perhe jäsenetään vahvasti sosiaalitieteiden, psykologian ja sosiaalipsykologian käsittein.

Ideologisesti tämän muutoksen taustalla on ainakin kaksi tekijää: parisuhteen romantisoituminen ja ajattelun psykologisoituminen. Ajatus siitä, että parisuhteen piti olla tunnepitoinen tai suorastaan intohimoinen oli vielä 1700-luvulle asti vieras tai jopa vaarallinen ajatus. Parisuhteen tuli rakentua kunnioituksen, kiintymyksen ja kumppanuuden varaan. Avioliiton piti olla järkevä ratkaisu, jota tunteet eivät saaneet sotkea. Tänään tilanne on aivan päinvastainen. Sellaista ajattelua, että yhteiselämä pohjautuisi järkisyihin, pidetään outona. Lähtökohtaisesti yhteiselämän tulee nykyään alkaa, tunnepitoisesti värityneestä rakastumisen kokemuksesta. Nykyäänhän tämän intohimon ja

tunteen hiipumista pidetään aivan luonnollisena perusteena yhteiselämän päättämiseksi. Tällaisen kuvan saa ainakin julkisuuden tavasta käsitellä ihmissuhteita.

Toinen tähän läheisessä suhteessa oleva ilmiö on ajattelumme psykologisoituminen. Tapamme hahmottaa sosiaalisia ilmiötä ja puhua ihmissuhteista on saanut vahvoja vaikutteita esimerkiksi freudilaisista lähtökohdista. Se on tapahtunut tavalla, jossa emme edes tiedosta sitä viitekehystä, josta käsin hahmotamme ilmiöitä. Esimerkiksi tiedostamaton on käsitteenä arkipäiväistynyt selittämään monenlaista toimintaa, jolle on vaikea löytää selitystä. Pidämme itsestään selvänä, että lapsuuden vaikeudet useimmiten johtavat vaikeuksiin aikuisiässä ja toisaalta selitämme tämän hetken käyttäytymistä lapsuudesta käsin. Selitämme sitä pitäen itsestään selvänä, että lapsuus on tärkein ja lähes ainoa vaikuttava tekijä aikuisuuden muotoutumiselle.

Perheiden auttamisen ideologiset lähtökohdat

Perheen hoidon kannalta on merkityksellistä, millainen perhekäsitys perhettä tukemaan pyrkivillä henkilöillä on. Se vaikuttaa siihen, mistä perheen tilanteesta ollaan kiinnostuneita ja mihin pyritään vaikuttamaan. Yksilö- ja parisuhdekeskeisyys ovat leimallista tämän päivän perhe-elämän auttajille. Parisuhdekeskeisyys ei ole sinänsä uutta. Parisuhteen merkitys perheen hyvinvoinnille merkitys nähtiin jo Snellmanin ja Hegelin aikoina. Nykyinen tapaa hahmottaa perheen tilannetta nousee kuitenkin vahvasti eriksonilaisen ja psykodynaamisen psykologian juurista. Ihminen nähdään olentona, joka kasvaa riippuvuudesta äitiinsä kohti yhä suurempaa autonomiaa. Tämän autonomian kehittyminen ja loukkaamattomuus on keskeinen asia. Joskus tämä pyrkimys autonomiaan ja itsensä toteuttamiseen edellyttää yksilön irrottautumista liian tukahduttavasta parisuhteesta ja sitä kautta koko perheestä.

Yksilöitymisen lisäksi sosiaalipsykologisessa perhekäsityksessä ovat keskeisiä parisuhteen kehitysvaiheet. Ne liittyvät käsitteellisesti joko psykodynaamiseen ajatteluun, jolloin keskeisiä ovat symbioosin, irrottautumisen ja aikuisen kumppanuuden vaiheet tai sitten perheen kokoonpanon muutoksiin, kuten lapsen syntymään tai kotoa lähtöön. Tavoitteena parisuhteen eri kehitysvaiheiden kautta tapahtuvalle kasvulle nähdään aviopuolisoiden kumppanuus.

Perhettä tarkastellaan siis useimmiten yksilöiden ja parisuhteen historiallisen kehityksen kannalta. Tällä perusteella sitä voidaan kutsua myös vertikaaliseksi näkökulmaksi. Vaikka tässä perhekäsityksessä paneudutaankin usein aikuisten lapsuuteen, sen hetkisen perheen lapset loistavat poissaolollaan. Heihin kiinnittyy vähän tai ei lainkaan huomiota. Viime vuosikymmeninä alaa vallanneet systeemiset ja konstruktivistiset perhenäkemykset ovat tuoneet esille näkökulmia, jotka pohjautuvat horisontaalisesti tämän hetken vuorovaikutukseen. Niissä perheen tilanne määrittäytyy

tämän hetken ja siinä tapahtuvan vuorovaikutuksen kautta, johon kuuluvat myös lapset. Perheterapiakoulutuksen yleistymisen ei ole kuitenkaan käytännössä lisännyt riittävästi kykyä hahmottaa perheen tilannetta kokonaisuutena horisontaalisella tasolla, jossa olisivat mukana myös lapset.

Miksi sitten olen halunnut ottaa esille tämän perhekäsityksen psykologisoitumisen ja romantisoitumisen. En pidä niitä sinänsä pahana. Erilaiset psykologiset teorit ovat auttaneet monella tavoin löytämään uusia keinoja auttaa vaikeuksissa olevia perheitä ja pariskuntia. Olemme myös tuntevia olentoja, jotka kaipaavat ihmissuhteilta lämpöä. Pelkkä järjellisyys ei riitä täyteen elämään.

Parisuhteen romantisoiminen kuitenkin asettaa siihen paineita ja odotuksia, joiden ei ole käytännössä mahdollista toteutua. Ajatus siitä, että toinen ihminen voisi olla täysin odotusten mukainen prinssi tai prinsessa on osoittautunut käytännössä mahdottomaksi. Rakastumiseen liittyy näköharha, joka saa ihmisen työntämään taka-alalle epämiellyttävät ja vastenmielisyyttä herättävät seikat rakkautensa kohteesta. Kun tunnekuuhu sitten hälvenee, aletaan nähdä puoliso oikeassa valossa. Tästä eteenpäin yhteiselämää romantisoiva käsitys ei enää anna eväitä. Sille suhteen arkipäiväistyminen on kuolema.

Kuitenkin tuo realistinen kuva ihmisestä hyvine ja huonoine puolineen, enemmän tai vähemmän ärsyttävine piirteineen. on se lähtökohta, jolle kestävä parisuhde rakentuu. Odotusten kasaamisen sijaan siinä osoitetaan hyväksymistä. Puolison tehtävä ei ole vain täyttää subjektiivisia odotuksia, vaan hänellä on elämisen oikeus itsenään. Yhteiselämä on samanlaista kuin elämä yleensäkin. Enimmäkseen arkea, mutta sisältää välillä juhlavia hetkiä. Jos ihminen rakastuu rakastumisen tunteeseen, hän joutuu aina uudelleen etsimään unelmiensa prinssiä ja prinsessaa.

Edellä sanottu jo viittaa siihen, että näen parisuhteessa ja perheessä elämisen huomattavasti laajempaan kumppanuuteen kuin pelkästään tunnesuhteena. Ensinnäkin siihen kuuluu kaikki se elämänpiiri, jota yhteisen taipaleen aikana on ehtinyt syntyä. Siihen liittyy ne taloudelliset sitoumukset ja investoinnit, joita on yhdessä tehty. Siihen sisältyy se sosiaalinen verkosto, jota on yhdessä ja erikseen luotu. Kaikella tällä on suuri arvonsa, ei vain sillä, millainen tunnesuhde on puolisoon. Tässä lähestyn snelmannilaista ajatusta siitä, että perheellä on muitakin tehtäviä, sekä yhteiskunnan että yksilön kannalta, kuin tarjota laatu-aikaa ja hyviä tunnekokemuksia ankaran työelämän vastapainoksi.

Tähän sopii hyvin lainaus Snelmannilta:

”Perherakkaus, sisältäen aviopuolisoiden, vanhempien ja lasten rakkauden, luo siveellisyyden perhe-elämään, perheenjäsenten toimintoihin, emmekä saa koskaan juuttua ensin mieleen tulevaan ajatukseen, että rakkaus on tunne. Sillä rakkaus on myös taipumusta, kiinnostusta, järkevää tahtomista, joka näyttäytymällä siinä toiminnan päämääränä antaa toiminnalle sen luonteen, sen ilmeen, ja joka määrittää sen sisällön ja muodon.”

Lapsiperheillä tähän perhe-elämän piiriin liittyvät myös lapset. Kuten aikaisemmin totesin nykyaikaisessa perheajattelussa ja – hoidossa on liikaa keskitytty tarkastelemaan aikuisten välisiä suhteita. Oikeastaan vasta viimeisen vuosikymmenen aikana on herännyt tietoisuus, että lapset täytyisi huomioida tasapuolisesti, kun perheen asioita pohditaan. Esimerkiksi perheväkivalta ei ole vain kahden kauppa. Siinä ei ole vain lyöjä ja uhri. Mukana ovat lapset, jotka vaikka eivät joudukaan suoranaisten henkisen väkivallan uhriksi, haavoittuvat henkisesti erittäin syvästi nähdessään elämänsä tärkeimpien aikuisten välienselvittelyä. Heidän suojelemisensa on aivan yhtä tärkeää kuin uhrin auttaminen.

Perhekäsityksen psykologisoitumiseen liittyy vielä yksi seikka, johon on herätty vasta viime vuosina. Jossain vaiheessa käyttäytymisen psykologisten lainalaisuuksien löytäminen johti psykologiseen determinismiin. Tällä käsitteellä tarkoitetaan sitä, että yksilön henkilökohtaista moraalista vastuutaan toiminnastaan sumennetaan selittämällä hänen käyttäytymisensä tausta tai vuorovaikutuksen determinoimaksi. Tämähän on meille tuttua aivan arkisista keskusteluista: ”Pitäähän tekoja ymmärtää, kun oli niin vaikea lapsuuskin.” tai ”Taisi itse ärsyttää, kun köniinsä sai.”

Meiltä unohtuu helposti, ettei vaikeinkaan perhetausta tai ankarinkaan provokaatio vapauta meitä aikuisen ihmisen vastuusta moraalisisista ratkaisuistaan. Tähän vastuun poisselittämisen helmasyntiin ovat langenneet sekä psykodynaamisen että systeemisen perhekäsityksen omaksuneet viisaat. Siinä, missä psykodynaamisesti selitetään ihmisen toiminnan liittyvän hänen taustaansa ja objektisuhteisiinsa, systeeminen teoria on nähnyt ihmisen senhetkisen vuorovaikutuksen determinoimana. Molemmat selitysmallit tarjoavat hyviä työhypoteeseja, mutta eivät vapauta ihmistä moraalisisesta ja juridisesta vastuusta silloin, kun kyseessä on täydessä ymmärryksessä oleva henkilö.

Vaikka perheenä elämisen tavat ovat monimuotoistuneet viimeisten vuosikymmenten aika ja tällä hetkellä perhe-elämän kuvaamisen mallit haetaan käyttäytymistieteistä, perustaltaan itse elämä ei ole pohjimmiltaan muuttunut. Perheenä eläminen on edelleen myös sosiaalisesti, taloudellisesti, kasvatuksellisesti sekä yhteiskunnallisesti merkittävä perussolu yhteiskunnassamme. Eri aikoina me vain kuvaamme sen merkitystä ja dynamiikkaa erilaisin sanankääntein.